

ПОЛЯНСЬКИЙ ЄВГЕН ЮРІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального права*

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ

Нещодавно в США був засуджений співробітник поліції, який вчинив сумнозвісне вбивство Джорджа Флойда. Це вбивство сколихнуло всю країну, викликавши масштабні антирасистські протести, та фактично поставивши добробут та законність в США під питання. Чому ж так сталося і які з цього слід було би зробити висновки?

Спробуємо проаналізувати найбільш очевидні причини. Центральне місце серед них займає "соціальна дистанція" в суспільстві. Так, це те саме поняття, яке так невдало використовується українськими ЗМІ та органами влади в контексті боротьби з коронавірусом, підмінюючи собою поняття безпечної відстані між людьми у побуті. На справді ж мова йде про соціальну нерівність, коли одні представники суспільства мають все, а інші нічого. В США ця проблема є застарілою: на перший погляд успішна та багата нація. Але це дуже відносно.

Витоки фундаментальних соціальних проблем в американському суспільстві слід шукати ще на етапі формування нації – у рабовласницькому способі виробництва. Навіть після громадянської війни в США, коли рабство було повністю скасовано на всій території країни, соціальних проблем не поменшало, адже колишні раби мали боротися за своє фізичне виживання в умовах капіталізму – важко працюючи за гроші, яких ледве вистачало на життя. Є дуже влучний вислів: "Коли платні вистачає лише на житло і їжу – це рабство". Отже, економічне положення колишніх рабів не надто покращилося, а чимало хто з них в загалі не зміг пристосуватися до нових умов життя.

Закономірним результатом маргіналізації значної частки суспільства стала доволі специфічна кримінальна політика в США. Усім відома суворість американських законів, а саме кримінально-правових санкцій. Так американське кримінальне право історично ґрунтується на традиціях англійського загального права. Воно було відоме у Європі завдяки суворості застосовуваних покарань, адже смертна кара у Великій Британії тих часів була передбачена законом та прецедентним правом в більш ніж двох сотнях випадків. Звідси й суворість американського кримінального права, але це лише першопричина. Друга ж причина – маргіналізація значної частини суспільства, що призвело до суттєвого зростання рівня злочинності (особливо насильницької) в другій половині минулого століття. Протидіяти таким проявам було вирішено завдяки посиленню караності певних видів злочинної поведінки, що призвело до певних результатів, проте не зовсім конструктивних. В кожному з американських штатів є своє кримінальне законодавство, і ступінь

караності тих чи інших злочинів дещо відрізняється. Але надмірна репресивність – це те, що поєднує усі кримінальні кодекси чи зводи законів. Найбільш караними традиційно є насильницькі злочини проти особи: посягання на життя, зґвалтування, збройний напад та інші, а також, зокрема, злочини в сфері незаконного обігу наркотичних засобів. За умисне вбивство першого ступеню закон передбачає невелику альтернативу: смертну кару, або довічне позбавлення волі. Результат залежатиме фактично від того, чи застосовується смертна кара в штаті, чи ні. Зґвалтування, як правило, карається позбавленням волі на строк від 25и років, а в деяких випадках – до довічного ув'язнення. Вчинення злочинів в сфері незаконного обігу наркотичних речовин також є підставою для призначення тривалих строків ув'язнення, в деяких випадках і довічного. Втім таке, на перший погляд виняткове покарання, може бути застосовано і за сукупністю інших злочинів, навіть в разі, коли кожний зі злочинів сукупності в якості одиничного не є особливо небезпечним для суспільства. В якості прикладу можна навести так зване "правило трьох помилок" – концепцію, яка знайшла відображення в законодавстві та судовій практиці деяких штатів, за якою вчинений вдруге рецидив є підставою для призначення довічного позбавлення волі незважаючи на тяжкість вчиненого злочину та його караність за статутним правом. Також кримінальному праву деяких з американських штатів відома практика призначення покарань у виді позбавлення волі на строки, які значно перевищують можливу тривалість життя людини. Звісно, йдеться про довічний термін, але іншою мовою. Але який сенс призначати за сукупністю злочинів 150, 300 чи 400 років позбавлення волі? Продемонструвати суспільству ступінь небезпеки вчинених злочинів та всю суворість реакції держави у відповідь? Як можна побачити по результатах, сенсу в цьому небагато.

Все це демонструє певний доктринальний хаос який панує в американському кримінальному праві. Фактично можна виокремити такі фундаментальні проблеми, які йому притаманні: 1) несправедливість кримінальних покарань та їхня невідповідність тяжкості вчинюваних злочинів; 2) розрізненість системи кримінального права та відсутність вектору її розвитку; 3) відсутність чітко визначених цілей кримінального покарання та хибні уяви про його ефективність; 4) політичний популізм та маніпуляції суспільною думкою під час політичних перегонів.

Отже, закономірним результатом "перегонів кримінально-правових санкцій" стала їхня несправедливість. Суворість кримінальних покарань надто часто не відповідає тяжкості вчинюваних злочинів фактично перетворюючи кримінальне покарання на помсту злочинцю. На несправедливу помсту, яка завдає у відповідь значно більшої шкоди. В цьому проявляється давня теоретична суперечка серед представників американської кримінальної юриспруденції відносно цілеспрямованості кримінальних покарань.

Так зване "правило трьох помилок" наочно демонструє хибні прояви кримінально-правової політики. Коли вчинення злочину особою стає для держави просто приводом, щоб запроторити її за ґрати на вкрай

тривалий термін, а можливо й довічно. До речі, кількість осіб, які відбувають в США довічні терміни, вимірюється сотнями тисяч.

На сучасному прикладі США ми бачимо як працювало покарання в минулому. Коли страта була майже безальтернативним покаранням за більшість злочинів, і коли вона ставала розвагою для натовпу, який отримував від цього задоволення. Навіть найсуворіші покарання втрачають свої "якості", якщо держава ними зловживає. Втім за минуле століття стан справ сильно змінився, наприклад, Велика Британія відмовилася від смертної кари, також суттєво знизився й ступінь криміналізації злочинної поведінки в цілому. Натомість споріднене з британським кримінальне право США не демонструє нам тенденцій до пом'якшення. Не зважаючи на перенавантаження пенітенціарних установ, не зважаючи на явну несправедливість покарань, не зважаючи на нераціональність застосування настільки тривалих покарань у виді позбавлення волі. Фактично американське кримінальне право стало зброєю масового ураження, яка має на меті лише одну ціль – як можливо повніше наповнити пенітенціарні установи.

Також є ще один фактор, який знаходиться вже поза правовим полем – диспропорція в призначенні кримінальних покарань. Давня проблема американської судової системи, з якою держава намагалася боротися різними способами, але повністю вирішити проблему так і не змогла. Нескладно зрозуміти, що представники певних етнічних груп отримують покарання суворіші, у порівнянні з підсудними європейської раси. Так і виникає в американському суспільстві "зачароване коло", коли суддя засуджує афроамериканця за усією можливою суворістю закону, роблячи свій невеличкий внесок в загальне погіршення ситуації, додаючи до неї ще одного безнадійного в'язня, ще декілька зламаних людських доль, в цілому ще більше посилюючи соціальну нерівність, яка в підсумку призводить до ескалації соціального конфлікту.

Події останнього часу, які мали місце в США, не були стихійною відповіддю суспільства на вбивство чорношкірого чоловіка білим поліцейським. А підстав для бунту було чимало, соціальні проблеми накопичувалися десятиріччями, та не отримували належної реакції з боку держави. Причини злочинності в США є цілком зрозумілими, хоча не ясно чи розуміють їх самі американці. Для більшості з них, особливо для політиків, афроамериканці, латиноамериканці та представники інших меншин залишаються потенційно небезпечними елементами, з якими необхідно боротися, переважно, засобами кримінально-правової репресії. В той час як соціально не захищені групи не отримують з боку держави належної підтримки. Вони не мають доступу до вищої освіти, тому не в змозі розраховувати на підвищення свого соціального статусу. Вони не мають доступу до кваліфікованої медичної допомоги, адже не мають медичної страховки, проте мають проблеми зі здоров'ям, адже вживають найдешевші та шкідливі продукти, також мають проблеми з влаштуванням на роботу з огляду на високу конкуренцію на ринку праці. Звісно, це проблеми не лише національних меншин, це проблеми значної частини американського суспільства. Як можемо бачити завдяки відеоматеріалам – не найкращою його частини.

Втім винною в цьому є лише держава, яка завжди концентрувала свою увагу на середньому класі та еліті суспільства. На разі усі соціально-економічні проблеми загострилися, оскільки тривалий карантин ще більше посилив економічну незахищеність уразливих верств суспільства, хоча завдав економічної шкоди і середньому класу, і великому бізнесу. Вбивство ж Дж. Флойда просто стало каталізатором процесів, які вже давно набирали обертів.

Ключові слова: розвиток американського кримінального права, соціальна нерівність в США, кримінальна політика, злочин та покарання.

Ключевые слова: развитие американского уголовного права, социальное неравенство в США, уголовная политика, преступление и наказание.

Key words: evolution of American criminal law, social inequality in USA, criminal policy, crime and punishment.

КОЛОМІЄЦЬ ЮЛІЯ ЮРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доцент*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ЦІЛІСНІСТЬ ЛЮДИНИ ЯК БІОЛОГІЧНОГО ВИДУ

Право людини на цілісність особистості має важливе значення для всього людства. Існування людського роду у зв'язку із стрімким розвитком науки та техніки під загрозою. На міжнародному рівні робилися спроби попередження порушення цілісності людини як біологічної, соціальної, духовної істоти.

У 1997 році Конвенція Ради Європи про захист прав і гідності людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини: про права людини та біомедицину в ст. 1 закріпила, що «сторони Конвенції захищають гідність і індивідуальну цілісність людини і гарантують кожному без винятку дотримання недоторканості особи і інших прав і основних свобод у зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини». У 2000 році Хартія Європейського Союзу про основні права в п. 1 ст. 3 закріпила, право кожного на повагу до його фізичної та психічної цілісності. Крім того, в п. 2 вказаної статті передбачено: «У сфері медицини і біології необхідно перш за все забезпечити: – добровільну і вільну згоду зацікавленої особи відповідно до встановленого законом порядку; – заборону евгенічної практики, перш за все тієї, яка спрямована на селекцію людини; – заборона використання тіла людини і його частин як джерело прибутку; – заборона репродуктивного клонування людських істот.

У науковій літературі виник хаос щодо інтерпретації словосполучення «право людини на цілісність особистості». Недоторканність людини як біологічного виду, яка ставиться під загрозу в результаті експериментів з генетичним кодом майбутньої людини, часто